

Vergunov V. A., Doctor of Agricultural Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Agrarian Sciences, director of the National Scientific Agricultural Library of the National Academy of Agrarian Sciences (Ukraine, Kiev), nnsqb@ukr.net

P. I. Gavsevych (1879–1920) – the organizer of system research culture of medicinal plants, statesman and public figure during the first hopes of Ukrainian statehood

The life and creative work of the founder of the system implementation of agricultural experimental deed for the needs of the domestic medicinal plant growing, known state and public figure P. Gavsevych is comprehensively reconstructed by the method of historical and scientific analysis. The obtained archival results made it possible to supplement and expand bibliography of the scientist as an outstanding personality and organizer of science, especially concerning his contribution to the implementation of the organizational structure for the needs of the branch agricultural deed.

Keywords: Peter Gavsevych, agricultural experimental deed, medical plants, bibliography, crop growing.

Вергунов В. А., доктор сельскохозяйственных наук, профессор, член-корреспондент НААН, директор Национальной научной сельскохозяйственной библиотеки НААН (Украина, Киев), nnsqb@ukr.net

П. И. Гавсевич (1879–1920) – организатор системного исследования культуры лекарственных растений, государственный и общественный деятель в годы первых надежд государственности Украины

Методом историко-научного анализа комплексно реконструировано жизнь и творческую деятельность основоположника системного введения опытного дела для нужд отечественного лекарственного растениеводства, известного государственного и общественного деятеля П.И. Гавсевича. Полученные результаты архивных изысканий позволили дополнить и расширить биобиблиографию ученого как выдающейся личности и организатора науки, в первую очередь, относительно вклада во введение организационных построений для нужд отраслевого опытного дела.

Ключевые слова: П.И. Гавсевич, сельскохозяйственное опытное дело, лекарственные растения, библиография, растениеводство.

* * *

УДК 336.7(477)“1920/1930”

Нікітенко К. В.

доктор історичних наук, завідувач кафедри менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв (Україна, Львів), nicksn@i.ua

Рух ударників фінансово–банківської системи УРСР: офіційна радянська пропаганда і правда історії

Досліджено особливості функціонування та ефективності руху ударників у фінансово–банківській системі УРСР в умовах перших п'ятирічок. З'ясована політична мета та соціально–економічні наслідки розгортання змагання в тоталітарному радянському суспільстві.

Ключові слова: банківська система, рух ударників, соціалістичне змагання, УРСР.

Питання оптимізації виробничих процесів на підприємствах, підвищення ефективності праці службовців установ та організацій завжди залишатимуться актуальними. Проблема стимулювання робітників є однією з головних у роботі сучасного підприємства незалежно від форми власності або галузі діяльності. Саме тому підвищений інтерес викликає досвід перших п'ятирічок, коли грандіозні завдання промислового будівництва потребували максимальної інтенсифікації виробництва.

Незважаючи на те, що науковцями написано чимало робіт, безпосередньо присвячених подіям 1920–1930-х рр. [1] в УРСР проблематика функціонування банківської системи республіки, зокрема й організації соціалістичного змагання у кредитних установах ще не отримали свого висвітлення.

Мета статті – аналіз розгортання руху ударників у фінансово–банківській системі УРСР в умовах перших п'ятирічок.

Завдання – дослідження соціально–економічних і політичних особливостей соціалістичного змагання працівників фінансово–банківської сфери.

Про змагання як інструмент морально–психологічного стимулювання праці В. Ленін ще у грудні 1917 р. написав статтю “Як організувати змагання?”, але надрукована вона була тільки 20 січня 1929 р. у газеті “Правда” [2, с. 189–198]. Перед країною в умовах індустріалізації постали нові виклики і завдання, актуалізовані у статті. Відмова від ринкових методів господарювання спричинила багато проблем в економіці країни: як і за часів воєнного комунізму на дефіцит знов перетворилися продукти першої необхідності. Ситуація загострювалася загрозою чергового знецінення радянських знаків. З метою забезпечення робітників продуктами харчування, а також для запобігання інфляційним процесам була запроваджена карткова система постачання. “Забірні книжки” вперше з'явилися в Одесі, Маріуполі та Херсоні у другому кварталі 1928 р. За рік вони поширилися на весь робітничий клас республіки. Наприкінці 1929 р. картки на хліб активно використовували вже у всіх містах СРСР [3, с. 233]. Зауважимо, що карткову систему запроваджували з ініціативи місцевої влади, тому норми дещо різнилися. Втім, завжди дотримувалися найважливішого принципу – робітників державних заводів і фабрик постачали першочергово. Поступово всі основні види продовольства почали розподіляти за картковою системою. У 1931 р. постанови ЦК ВКП(б), РНК СРСР, РПО і Наркомату постачання СРСР урегулювали створення централізованої системи реалізації товарів.

Відповідно, матеріальне стимулювання продуктивності праці в умовах карткової системи було неможливим, адже майже нереально було купити товарів понад гарантований картками мінімум. До прикладу, кваліфіковані робітники могли отоварити лише близько чверті заробітної плати, решта перетворювалася на непотрібні папірці [4, с. 214]. До того ж головним джерелом індустріалізації були внутрішні накопичення, за рахунок насамперед експлуатації населення. Отже, грандіозні завдання промислового будівництва потребували максимальної інтенсифікації виробництва, але ринкові засади цих процесів категорично відкидалися, що й зумовило питання насамперед морально–психологічного стимулювання праці.

9 травня 1929 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову “Про соціалістичне змагання фабрик і заводів”. Організація масового змагання у кожній радянській установі незалежно від галузі було найважливішим завданням. У політичному звіті ЦК XVI з'їздові ВКП(б) Й. Сталін поставив вимогу перетворити “працю з ганебного і важкого тягара, яким вона вважалася раніше, в справу честі, в справу слави, в справу доблесті і героїства” [5, с. 311].

Зауважимо, що заява лідера партії щодо “ганебного” характеру праці зовсім не відповідала основним постулатам марксизму, згідно із якими саме праця зробила людину людиною, однак вона вимагала конкретних дій, теоретичні суперечки тут були абсолютно зайвими. На XI з'їзді КП(б)У (червень 1930 р.) наголошували: “Масовий рух соціалістичного змагання, що розгорнувся по всій країні і що виховує в масах нове, соціалістичне ставлення до праці, величезне зростання ударництва, розгорнута самокритика стали в руках партії і

пролетаріату найсильнішим зняряддям у боротьбі за високі темпи соціалістичного будівництва” [6, с. 648]. Проведені на місцях наради партійно–господарського активу одногосно приймали резолюції щодо інтенсифікації ударництва, яке повинно було стати не чимось винятковим, епізодичним, а визначальним принципом роботи. Для здійснення ідеологічної обробки населення була створена ціла спеціальна “ідеологічна армія” пропагандистів і агітаторів. З 1930 р. скоординувати діяльність радянських пропагандистів повинен був спеціальний відділ агітації та масових компаній при ЦК ВКП(б), який складався з 4 секторів [7, с. 52].

Всі робітники і службовці республіки активно включилися в соціалістичне змагання. Якщо робітники на промислових підприємствах могли удосконалювати продуктивність своєї праці шляхом зменшення собівартості продукції, кількості браку, або збільшення норм виробітку й удосконалення технологічних процесів, то працівники банківських інституцій могли покращити результати своєї роботи. Розгорнулася боротьба за швидкість обслуговування клієнтів, хронометраж був розписаний буквально по хвилинах. Так, приміром, значних результатів досягли службовці Макіївського відділення Держбанку на Донеччині: видача коштів за чеком займала в середньому 2–4 хвилини, а на прийом готівки від клієнтів витрачали не більше 4–5 хвилин [8, с. 4]. Черги до кас були проголошені найганебнішим явищем, якого у радянських фінансових установах планували позбутися.

Керівники банківських відділень у регіонах на численних нарадах наголошували на необхідності неухильного підвищення якості та швидкості обслуговування. Як наслідок, високих результатів досягли більшість банківських філій республіки. Приміром, у Ворошиловградському відділенні Держбанку проведено контрольні заміри часу у січні 1936 р. під пильним наглядом представників Донецької обласної контори Держбанку. Результати виявилися трішки нижчими за показники Макіївського відділення, однак теж були досить високими. На обслуговування чеків витрачали в середньому 6–7 хвилин, а здавання готівки займало не більше 7 хвилин [9, с. 2]. Зауважимо, що в Макіївці працівники банку самі заміряли швидкість обслуговування, а у Ворошиловграді, замір робили у присутності вищого керівництва, що могло певною мірою позначитися на результатах. Окрім того, швидкість обслуговування залежала й від кількості клієнтури, яка обслуговувалася у філії, часу доби тощо. Банківським працівникам республіки, безсумнівно, вдалося досягти високих показників обслуговування.

З метою покращення процесів швидкості та якості обслуговування у республіці розгорнулося змагання між окремими філіями та обласними конторами банків. Приміром, працівники Вінницької обласної контори Держбанку на початку 1930–х рр. викликали на соцзмагання Харківську обласну контору. Такі дії дозволяли максимально використати моральні аспекти стимулювання праці. Результатом змагання стало значне пришвидшення всіх виробничих процесів у вказаних конторах та їх відділеннях. Заради доволі ілюзорної, першочергово психологічної перемоги (адже головним призом був Перехідний червоний прапор), службовці банків брали на себе підвищені зобов’язання, регулярно додат-

ково витрачали чимало свого вільного часу, іноді самостійно виконували функції цілих відділів. Це позитивно вплинуло на процеси фінансового обслуговування клієнтів, операції стали практично миттєвими, безперебійними. Так, у Вінницькій обласній конторі Держбанку виконання переказів коштів з рахунку одного підприємства на рахунок іншого, наприкінці 1920–х рр. займало від 40 хвилин до 1 години, а вже у середині 1930–х – ця ж операцію виконували всього за 5 хвилин. На оформлення позики раніше клієнт очікував годину і довше, розгортання стахановського руху в банку скоротило цей час до 15 хвилин. Так само значно пришвидшилися й всі інші банківські операції: чеки оформлювали у шість разів швидше – з 30 до 5 хвилин; чекову книжку не півтори години, а всього 15 хвилин тощо [10, арк. 30].

Як наслідок, неймовірно зростало навантаження на банківських працівників. Пропагандистське завдання “виховання власного стахановця”, який дасть “рекорд”, призвело до того, що у Вінницькому Держбанку надзвичайно відповідальну роботу цілого відділу інспекції виконував лише один комсомолец Дзевановський. До “рекорду” інспекторів у відділі працювало троє [10, арк. 30].

Відтепер весь обсяг роботи виконував цей працівник фінустанови самостійно: оформлення звітності, контроль за роботою філій, ведення всього листування з ними, розгляд скарг і рекламаций клієнтури тощо. Новий почин був миттєво підхоплений спочатку працівниками Харківського Держбанку, який вінничани викликали на змагання, а потім й всіма іншими банківськими установами республіки. Тисячі банківських працівників брали на себе додаткове навантаження. Приміром, старший інспектор Полтавської контори Держбанку Коршун самостійно виконував роботу двох інспекторів [11, с. 57]. Люди працювали із повною віддачею.

Досить часто банківські працівники додатково виконували роботу, яка зовсім не стосувалася їх прямих банківських функцій. Приміром, працівники Київської обласної контори Промбанку не тільки виявили надлишки цементу на складах Київбуду і на фабриці Київволокно, але й з власної ініціативи з’ясували, які конкретні будівництва найбільше потребують саме цих матеріалів. Такими виявилися експериментальний завод № 8, гумовий комбінат і Полтавська фабрика – саме їм банківські службовці й порадили відправити надлишки цементу, що й було виконано. Окрім того, працівник зазначеної філії інспектор Бланк виступив із новацією й на кондитерській фабриці ім. К.Маркса за його порадою організовано контрольний пост для боротьби із недоліками. Кожен день інспектор, навіть не маючи змоги особисто відвідати фабрику, негайно отримував інформацію про будь–які труднощі й ускладнення у роботі фабрики [12, с. 3].

Надмірне захоплення стахановським рухом не лише збільшувало навантаження на банківських службовців, але й дестабілізувало економіку республіки. Ініціативи ударників – працівників Держбанку досить часто призводили до повного підпорядкування діяльності заводів та фабрик диктату банкірів. Відбувалося планування “навпаки”: не кредитні кошти видавали під виконання певних виробничих завдань, а виробничі процеси пристосовували під заплановані кредити. Працівники

банків, погрожуючи припиненням фінансування, втручалися у господарські процеси: намагалися жорстко лімітувати об'єми виробництва та реалізації, витрати сировини та матеріалів, навіть технологію виробництва, хоча здебільшого вони були дуже далекими від виробничих процесів.

Підвищені зобов'язання брали на себе не тільки окремі працівники, а й цілі відділення. Так, у 1938 р. розгорнулося соціалістичне змагання філій–передовиків Харківської області: Сумського та Ахтирського відділень Держбанку. Змагання закінчилося впевненою перемогою Сумської філії. Високих результатів швидкості й якості обслуговування клієнтів досягли головний бухгалтер Кулешова, контролер Дорошенко, операціоніст Куніцина [13, с. 3].

В умовах індустріалізації працівники банківської системи республіки не тільки забезпечували фінансування промислових об'єктів, але й здійснювали пильний нагляд за дотриманням фінансової дисципліни на підприємствах: перевіряли кошториси, цільове використання отриманих коштів тощо. Відповідно, соціалістичне змагання розгорнулося й на цьому напрямку. Так, працівники Сумської філії Держбанку, щоб досягти перемоги не тільки боролися за швидкість та якість обслуговування й складання фінансової звітності, але й невпинно підвищували кількість проведених фінансових ревізій на підприємствах регіону: за 1–й квартал 1938 р. було обстежено 73 підприємства, а у другому – вже 107 [13, с. 3].

Ситуація була типовою для банків республіки. Так, внаслідок проведених працівниками Лубенського відділення Держбанку на Полтавщині у 1938 р. на підприємствах регіону було виявлено неходових та залежалих товарів на суму 378 тис. крб. Також відділення систематично перевиконувало касові плани: за перше півріччя 1938 р. на 103,8%, за третій квартал – на 107,8%, за четвертий – на 108,4% [14, с. 62].

Соціалістичне змагання між банківськими установами розгорнулося й у загальнодержавному масштабі. Українські відділення впевнено виявляли гідні результати. Так, за підсумками змагання між філіями і конторами Держбанку в СРСР на краший річний звіт у 1935 р. перше місце зайняла Всеукраїнська контора та її філії. Саме вона з усіх відділень СРСР була нагороджена Перехідним червоним прапором імені п'ятнадцятиріччя Держбанку [15, арк. 16]. Втім, зауважимо, що ліквідація Всеукраїнської контори Держбанку, яка стала наступною “нагородою”, була дуже поганим стимулом стахановського змагання. Адже трудові досягнення тисяч людей легко були принесені у жертву суто політичним міркуванням, що підривало бажання знов добиватися високих показників.

Тож не дивно, що досить часто стахановські рекорди фіксувалися тільки на папері. Вони суттєво покращували звітність, виступаючи, скоріше, формою самонавіяння, виконували пропагандистську функцію, проте реальна користь від них була невисокою, бо у гонитві за показниками від банківських службовців часом вимагали неможливого. Приміром, відмінник Промбанку – консультант Агавельян, окрім виконання прямих службових обов'язків, мав також стахановське завдання ревізійного нагляду і контролю за 38 будівництвами, проте, як він наголошував у своїй

сміливій і гострій публікації в “Экономической жизни”: “щоб докладно вивчити будівництво, треба присвятити йому мінімум 10 днів на місяць. Ось і робить висновки – скільки декад треба витратити на 38 будівництв” [16, с. 3]. Як наслідок, у ревізійній роботі часто панував формальний поверховий підхід, банківським інспекторам було вже не до якості обстежень – встигнути хоча б просто відвідати всі необхідні об'єкти. Іноді інспектори не встигали зробити навіть це. Так, працівник Харківської обласної контори Промбанку Дрижерук зумів відвідати тільки 8 із 17 будівництв, які він повинен був регулярно ревізувати [17, с. 3]. Щодо інших 9 промислових об'єктів він мав дуже приблизну уяву, втім, заради покращення показників соціалістичного змагання, був складений звіт щодо своєчасного проведення на всіх 17 будівництвах ревізійних обстежень у повному обсязі.

Працівники банківських установ брали на себе зобов'язання, які у принципі було неможливо виконати. Так, сектор кредитування легкої та місцевої промисловості Харківської контори Держбанку взяв на себе зобов'язання з 1 квітня 1938 р. по 1 січня 1939 р. виконати 75 перевірок фонду заробітної плати на підприємствах. Насправді ж вдалося провести всього 15 обстежень [18, с. 61].

Стахановські рекорди вимагали від виснажених чистками і репресіями банківських відділень, які внаслідок подій кінця 1930–х рр. часто були обезголовленими (все керівництво було звинувачене у “шкідництві” і репресоване) зі значним некомплектом рядового складу. Новопризначені керівники банків виконували нереальні завдання, стосувалося це не лише налагодження основної фінансової діяльності, а ще й забезпечення розгортання руху ударників. Так, на початку 1938 р. Биков, новий керівник Дніпропетровської обласної контори Держбанку, який прийшов на місце репресованого “ворога народу”, найголовнішою проблемою вважав кадрову. Відповідно за 1938 р. 322 співробітника банківських відділень області були висунуті на більш відповідальні посади. Приміром, кур'єр Шаблій зайняла посаду операціоністки, колишній безпритульний Заболотний у Дніпродзержинському відділенні зробив швидку кар'єру від учня до головного бухгалтера. Донька робітника Шерстюк всього за півтора року пройшла шлях від кур'єру відділення до бухгалтера [19, с. 55]. Такі стрімкі кар'єри мали максимально пропагандистський ефект. Безпритульні, які не закінчили навіть декілька класів середньої школи, ставали “стахановцями у банку”, їх сміливо призначали на відповідальні посади. Втім, досить часто помічник такого “головного бухгалтера” насправді виконував за нього всю основну роботу.

Також новий керівник Держбанку Дніпропетровщини акцентував на підвищенні кваліфікації директорів відділень, які мали чи не найбільші проблеми із відповідністю посаді. Так, 18 із 24 керівників банків регіону за 1938 р. пройшли курси підвищення кваліфікації. Подібні ж курси були організовані й для рядових службовців. Адже загалом на Дніпропетровщині працювало лише 30 фінансистів, які мали вищу освіту. Серйозні проблеми були навіть із середньою освітою: тільки кожен третій працівник

закінчив школу, основна маса службовців – всього декілька класів. З метою виправлення ситуації, у 1938 р. 1500 книг були додатково передані у банківські відділення регіону (переважно – шкільні підручники) [19, с. 55, 56]. Тільки при обласній конторі було організовано шість видів різноманітних курсів. Навчання тривало й безпосередньо під час роботи.

Втім, перевантажені завданнями соціалістичного змагання банківські працівники неохоче відвідували уроки. Виконання безпосередніх обов'язків, стахановське навантаження, а також і регулярне масштабне загальноосвітнє навчання фактично на залишали вільного часу, вихідних днів, відпусток, особистого життя. До того ж більшість банківських службовців в атмосфері репресій, навпаки прагнули бути непомітними, справедливо помітивши, що швидка кар'єра передовика, ударника, начальника суттєво зменшувала шанси на виживання. Також, слід наголосити, що матеріальна складова стахановського руху після встановлення у 1937 р. граничної межі заробітної плати була знищена. На думку С.Кульчицького саме обмеження заробітку стало кінцем “короткочасного флірту із ринковою економікою” в питаннях стимулювання праці [20, с. 210].

Як наслідок, за 1938 р. на Дніпропетровщині курси підвищення кваліфікації банківських службовців проігнорував кожен четвертий із записаних на них. Керівник обласного Держбанку дуже обережно натякав на об'єктивних ускладненнях, які призвели до падіння популярності стахановського руху у банках, виправити які самотужки, без внесення докорінних змін у саму систему стимулювання праці було не під силу навіть геніальному фінансисту [19, с. 55–57]. Ситуація стала досить типовою. На Миколаївщині у Ново-Бугському відділенні банку відвідування курсів підвищення кваліфікації було ще нижчим: кожен третій працівник регулярно прогулював заняття [21, с. 60].

Втім, об'єктивні ускладнення, як це підкреслив Й.Сталін на XVII з'їзді ВКП(б) [22, с. 33], до уваги не брали. В умовах ігнорування ринкових економічних законів проблему стимулювання праці можна було вирішити тільки репресивними заходами. Відповідно, фактично це означало кінець стахановського руху. Тож пошук альтернативних методів стимулювання праці набував державного значення. Влада вирішила це питання у більш зручній і зрозумілій для себе репресивній манері.

Небажання банківських службовців Дніпропетровщини брати участь у соціалістичному змаганні (кількість стахановців у регіональних відділеннях Держбанку за 1938 р. зменшилася з 90 до 76%) [23, с. 64] закінчилося трагедією для керівника обласної контори – Горелова, він був негайно звільнений із посади і репресований: не допомогли посилення на жодні об'єктивні обставини. Будь-які ускладнення в роботі миттєво кваліфікували як свідоме шкідництво. За подібні звинувачення засудили і керівника Ніжинського відділення Держбанку Седловського [24, с. 19–20] та багатьох інших.

У всіх економічних негараздах, невиконаннях планів соціалістичного змагання, зриві показників ударництва влада звинуватила “людський фактор”. Всі труднощі лише надали відмінну можливість активніше розгорну-

ти “чистки”, виправдати репресії. Відбувалося формування й цементування основ такого специфічного явища як “радянська законність”, яка забезпечувалася відповідними нормативними актами. 28 грудня 1938 р. Рада Народних Комісарів СРСР, ЦК ВКП(б) і ВЦРПС прийняли постанову “Про заходи щодо впорядкування трудової дисципліни, поліпшення практики державного соціального страхування та боротьбу зі зловживаннями у цій справі” [25, с. 665–672].

Вже за декілька днів після прийняття закону в газетах було надруковане “Роз'яснення РНК СРСР, ЦК ВКП(б) і ВЦРПС “Щодо покарань за запізнення на роботу”. Відтепер запізненням вважали відсутність на робочому місці впродовж 10–15 хвилин, а поява на роботі пізніше вказаного часу вже була прогулом без поважної причини. У разі такого запізнення працівників “до роботи не допускати, вважати прогульниками й вони підлягають негайному звільненню”. Роз'яснення підкреслювало, що Прокурору СРСР дані відповідні вказівки щодо “неухильного притягнення до судової відповідальності керівників підприємств, установ, цехів, відділів, які ухилялися від проведення відповідних заходів і які залишали безкарними порушників трудової дисципліни” [26, с. 1].

Завданням офіційної пропаганди стало доведення до відома як працівників, так і керівництва, що часи лібералізму минули. Надання максимального розголосу як випадкам порушення дисципліни, так і “потурання порушникам” нагнітало напруження у суспільстві. Преса щоденно друкувала прізвиська тих, хто не бажав “працювати по-радянськи”. Приміром, з першої шпальти “Финансовой газеты” від 4 лютого 1939 р. вся країна дізналася, що 17 січня того року головний ревізор українського управління ощадних кас Калашніков запізнився на 10 хвилин, а 20 січня – повторив свій “злочин”, запізнився на 5 хвилин. Цілком відповідно до отриманих роз'яснень, автор даної статті найбільше переймався тим, що “злісний порушник” досі не був покараний [27, с. 1].

Майже кожен день газети друкували звіти-звинувачення, категорично засуджували зайвий “гуманізм” певних фінансово-банківських керівників, які наважувалися “ліберальничати” із порушниками дисципліни. Після таких публікацій негайному звільненню з посад підлягали вже не тільки прогульники, але й керівники, які виявляли “шкідливу” людяність і намагалися зробити норми грудневого закону не настільки жорсткими. Загалом, слова “гуманізм” і “лібералізм” набули однозначно негативного відтінку. Від директорів вимагали максимальної жорсткості у застосуванні репресій. Приміром, керівника Дніпропетровської обласної контори Держбанку звинуватили у тому, що 1 січня 1939 р. він, хоча й підписав наказ на звільнення за прогул працівника цього банку Г.Топчія, втім дозволив собі шкідливий лібералізм і не наполягав на негайному виселенні зі службової банківської квартири, надавши службовцю цілий тиждень на пошук нового житла [28, с. 1].

Керівника Миколаївської контори Промбанку – Дінера звинувачували вже не у “лібералізмі”, а у “злочинній бездіяльності”. “Злочин” Дінера був у тому, що працівниця цього банку Юровська у січні 1939 р. запізнилася чотири рази і тільки запізнившись у п'яте,

була звільнена з роботи. Бухгалтер Задунайська за місяць запізнювалася 3 рази, мали разові запізнення працівники бухгалтерії Тимошук і Шмітельська, помічник інспектора Козлова. Втім, “жоден із них ніякого покарання не отримав” [29, с. 2].

Подібний “зайвий гуманізм” мав цілком раціональне пояснення. Адже легко можна було зрозуміти мотивацію керівників банківських філій, які не поспішали одразу безжально звільняти свої кадри. Наприкінці 1930-х банківська система була фактично знекровлена – ліквідація “шкідників і ворогів” дорого коштувала республіці. У настільки проблемних умовах, безжально виганяти кваліфікованих спеціалістів за запізнення на 5–10 хвилин було максимально нераціональним, чим наносили значну шкоду нормальному функціонуванню банківських інституцій республіки, загострюючи й без того проблемне кадрове питання.

Вище банківське керівництво країни у своїх наказах і публікаціях у пресі відзначило тільки позитив прийнятого закону. Так, голова правління Держбанку М.Булганін у лютому 1939 р. видав наказ щодо виконання постанови. Він закликав до ще більшого посилення репресивних заходів, наголосивши, що у ряді банківських відділень спостерігається неприпустима м’якотілість, директори недостатньо суворо карають тих, хто не дотримується нових дисциплінарних положень [30, с. 68–69]. Відповідно, репресії, звільнення та арешти тривали, незважаючи на жодні кадрові проблеми.

Так, у цілому позитивна ідея зміцнення робочої дисципліни в умовах тоталітарного сталінського керування перетворилася в інструмент нагнітання напруги у суспільстві. Прийняття грудневого закону на підставі якого фактично можна було звинуватити будь-кого, уможливило зловживання, максимально загострило й без того надзвичайно проблемне кадрове питання у банківській системі республіки.

Отже, соціалістичне змагання було дієвим інструментом морального стимулювання службовців банківських установ. Допомогло досягти високої культури та якості обслуговування клієнтури в республіці – черги до кас перетворилися на ганебне, практично нереальне явище. Втім, кількісні максимально ефектні, з погляду пропаганди, ударні стахановські рекорди, здійснення яких у повному обсязі фактично ставило перед банківськими працівниками нереальні завдання, досить часто були лише формою озокамилування, перетворювалися на інструмент самогіпнозу – адже якість встановлених “рекордів” була низькою. Фактично в країні панувала атмосфера приписок і роздування неіснуючих досягнень. Паперові рекорди й цифри “досягнень” зумовлювали додатковий хаос в роботі системи, надзвичайно заплутували показники офіційної звітності, яка починала впевнено жити своїм особистим життям, далеким від реального, ставили під сумнів справжні трудові успіхи і перемоги. Економічна доцільність соціалістичного змагання була принесена у жертву пропагандистському ефекту.

Список використаних джерел

1. Волосник Ю.П. Нова буржуазія України та розвиток приватнопідприємницької діяльності на фінансовому ринку роки НЕПу / Ю.П. Волосник. – Харків : НМЦ “СД”, 2002. – 383 с.; Кульчицький С.В. УСРР в добу нової економічної політики

(1921–1928 pp.): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії / С.В. Кульчицький. – К. : Вид-во НАН України, 1995. – 203 с.; Його ж Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919–1928 pp.) / С.В. Кульчицький. – К. : Основи, 1996. – 396 с.; Його ж Україна між двома війнами (1921–1939 pp.) / С.В. Кульчицький. – К. : Альтернативи, 1999. – 336 с.; Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба (1921–1938 pp.) / В.М. Литвин. – К. : Альтернативи, 2003. – 512 с.; Пиріг О.А. Неп: більшовицька політика імпровізації / О.А. Пиріг. – К. : Київський нац. торг.-економ. ун-т, 2001. – 274 с.; Ресент О.П. Україна між світовими війнами (1914–1939 pp.): Події. Люди. Документи. Нариси історії / О.П. Ресент, І.А. Коляда. – К. : Школа, 2004. – 542 с. та ін.

2. Ленін В.І. Як організувати змагання? / В.І. Ленін // Повне зібрання творів. – К. : Політвидав України, 1973. – Т.35. – С. 189–198.

3. Литвин В.М. Україна: міжвоєнна доба (1921–1938 pp.) / В.М. Литвин. – К. : Вид. дім “Альтернативи”, 2003. – 512 с.

4. Економічна історія України: Історико-економічне дослідження : в 2 т. / [ред. рада: В.М. Литвин (голова), Г.В. Боряк, В.М. Гесь та ін.; відп. ред. В.А. Смолій; авт. кол.: Т.А. Балабушевич, В.Д. Баран, В.К. Баран та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України. – К. : Ніка-Центр, 2011. – Т. 2. – 608 с.

5. Сталін Й.В. Політичний звіт ЦК XVI з’їзду ВКП(б) / Й.В. Сталін // Твори. – К. : Держполітвидав України, 1952. – Т.12. – С. 233–368.

6. Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з’їздів, конференцій і пленумів ЦК : в 2 т. – Т.1 (1918–1941). – К. : Політвидав України, 1976. – 1007 с.

7. Ніколаюк Т.А. Позаекономічні стимули мотивації праці робітників України в 1929–1933 pp. / Т.А. Ніколаюк // Український історичний журнал. – 1999. – № 4. – С. 51–63.

8. Шевкопляс Отличники преобразили лицо банка / Шевкопляс // Экономическая жизнь. – 1936. – 20 січня. – С. 4.

9. Ляхович Г. В 1936 году будем работать еще лучше / Г. Ляхович // Экономическая жизнь. – 1936. – 28 січня. – С. 2.

10. Державний архів Вінницької області. – Ф. П–821. Первинна парторганізація Вінницької обласної контори Держбанку. – Оп. 1. – Спр. 4. – 34 арк.

11. По-стахановски // Деньги и кредит. – 1939. – № 4. – С. 57.

12. Лог Г. Отличники Киевской конторы Промбанка / Г. Лог // Финансовая газета. – 1938. – 2 жовтня. – С. 3.

13. Передовой филиал Харьковской области // Финансовая газета. – 1938. – 26 липня. – С. 3.

14. Захарчук О. Кассовый план систематически перевыполняется / О. Захарчук // Деньги и кредит. – 1939. – № 4. – С. 62.

15. Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Ф. 1. Центральний комітет КПУ. – Оп. 20. – Спр. 6990. – 57 арк.

16. Агавельян. Из 38 строек знаю только 4 / Агавельян // Экономическая жизнь. – 1936. – 2 лютого. – С. 3.

17. Ельшанский. “Надо заняться, но... некогда” / Ельшанский // Экономическая жизнь. – 1936. – 2 лютого. – С. 3.

18. Купрашвили Г. Итоги соревнования двух контор / Г. Купрашвили // Деньги и кредит. – 1939. – № 4. – С. 61.

19. Подкопаев И. За высокое качество технической учебы / И. Подкопаев // Деньги и кредит. – 1939. – № 6. – С. 55–57.

20. Кульчицький С.В. Україна між двома війнами (1921–1939 pp.) / С.В. Кульчицький. – К. : Вид. дім “Альтернативи”, 1999. – 336 с.

21. Цехмистренко Д. Результаты плохого руководства / Д. Цехмистренко // Деньги и кредит. – 1939. – № 7. – С. 60.

22. XVII съезд Всесоюзной Коммунистической партии (б). Стенографический отчет. – М. : Партиздат, 1934. – 716 с.

23. Информация и хроника // Деньги и кредит. – 1939. – № 5. – С. 64.

24. Соколов Н. Задачи Госбанка в 1939 году / Н. Соколов // Деньги и кредит. – 1939. – № 1. – С. 19–20.

25. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам. – Т.2 (1929–1940 годы) [сост. К.У. Черненко, М.С. Смиртюков]. – М. : Политиздат, 1967. – 798 с.

26. Разъяснение СНК СССР, ЦК ВКП(б) и ВЦСПС “О взысканиях за опоздание на работу” // Финансовая газета. – 1939. – 10 січня. – С. 1.

27. Либеральничают с нарушителями // Финансовая газета. – 1939. – 4 лютого. – С. 1.

28. Либеральничают с прогульщиком // Финансовая газета. – 1939. – 8 січня. – С. 1.

29. Потворствуют нарушителям трудовой дисциплины

// Финансовая газета. – 1939. – 18 лютого. – С. 2.

30. За социалистическую дисциплину труда. Неуклонно выполнять постановления СНК СССР, ЦК ВКП(б) и ВЦСПС // Деньги и кредит 1939. – № 2. – С. 68–69.

References

1. Volosnyk Ju.P. Nova burzhuazija Ukrai'ny ta rozvytok pryvatnopidpryemnych'koi' dijal'nosti na finansovomu rynku v roky NEPu / Ju.P. Volosnyk. – Harkiv: NMC “SD”, 2002. – 383 s.; Kul'chyc'kyj S.V. USRR v dobu novoi' ekonomichnoi' polityky (1921–1928 rr.): Sproba pobudovy konceptual'nyh zasad real'noi' istorii' / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Vyd-vo NAN Ukrai'ny, 1995. – 203 s.; Jogo zh Komunizm v Ukrai'ni: pershe desjatyrichchja (1919–1928 rr.) / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Osnovy, 1996. – 396 s.; Jogo zh Ukrai'na mizh dvoma vijnamy (1921–1939 rr.) / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Al'ternatyvy, 1999. – 336 s.; Lytvyn V.M. Ukrai'na: mizhvojenna doba (1921–1938 rr.) / V.M. Lytvyn. – K. : Al'ternatyvy, 2003. – 512 s.; Pyrig O.A. Nep: bil'shovyc'ka polityka improvizacii' / O.A. Pyrig. – K. : Kyi'vs'kyj nac. torg.–ekonom. un-t, 2001. – 274 s.; Rejent O.P. Ukrai'na mizh svitovymy vijnamy (1914–1939 rr.): Podii'. Ljudy. Dokumenty. Narysy istorii' / O.P. Rejent, I.A. Koljada. – K. : Shkola, 2004. – 542 s. ta in.

2. Lenin V.I. Jak organizuvaty zmagannja? / V.I. Lenin // Povne zibrannja tvoriv. – K. : Polityvdav Ukrai'ny, 1973. – T. 35. – S. 189–198.

3. Lytvyn V.M. Ukrai'na: mizhvojenna doba (1921–1938 rr.) / V.M. Lytvyn. – K. : Vyd. dim “Al'ternatyvy”, 2003. – 512 s.

4. Ekonomichna istorija Ukrai'ny: Istoryko–ekonomichne doslidzhennja: v 2 t. / [red. rada: V.M. Lytvyn (golova), G.V. Borjak, V.M. Gejec' ta in.; vidp. red. V.A. Smolij; avt. kol.: T.A. Balabushevych, V.D. Baran, V.K. Baran ta in.]; NAN Ukrai'ny, In-t istorii' Ukrai'ny. – K. : Nika-Centr, 2011. – T. 2. – 608 s.

5. Stalin J.V. Politychnyj zvit CK HVI z'i'zdovi VKP(b) / J.V. Stalin // Tvory. – K. : Derzhpolityvdav Ukrai'ny, 1952. – T. 12. – S. 233–368.

6. Komunystychna partija Ukrai'ny v rezolucijah i rishennjah z'i'zdiv, konferencij i plenumiv CK: v 2 t. – T. 1 (1918–1941). – K. : Polityvdav Ukrai'ny, 1976. – 1007 s.

7. Nikolajuk T.A. Pozaekonomichni stymuly motyvacii' praci robitnykiv Ukrai'ny v 1929–1933 rr. / T.A. Nikolajuk // Ukrai'ns'kyj istorychnyj zhurnal. – 1999. – № 4. – S. 51–63.

8. Shevkopljias Otlichniki preobrazili lico banka / Shevkopljias // Jekonomicheskaja zhizn'. – 1936. – 20 sichnja. – S. 4.

9. Ljahovich G. V 1936 godu budem robotat' eshhe luchshe / G.Ljahovich // Jekonomicheskaja zhizn'. – 1936. – 28 sichnja. – S. 2.

10. Derzhavnyj arhiv Vinnyč'koi' oblasti. – F. P–821. Pervynna partorganizacija Vinnyč'koi' oblasnoi' kontory Derzhbanku. – Op. 1. – Spr. 4. – 34 ark.

11. Po–stahanovski // Den'gi i kredit. – 1939. – № 4. – S. 57.

12. Log. G. Otlichniki Kievskoj kontory Prombanka / G.Log // Finansovaja gazeta. – 1938. – 2 zhovtnja. – S. 3.

13. Peredovoj filial Har'kovskoj oblasti // Finansovaja gazeta. – 1938. – 26 lipnja. – S. 3.

14. Zaharchuk O. Kassovyj plan sistematičeski perevypolnjaetsja / O.Zaharchuk // Den'gi i kredit. – 1939. – № 4. – S. 62.

15. Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh ob'jednan' Ukrai'ny. – F. 1. Central'nyj komitet KPU. – Op. 20. – Spr. 6990. – 57 ark.

16. Agavel'jan. Iz 38 stroek znaju tol'ko 4 / Agavel'jan // Jekonomicheskaja zhizn'. – 1936. – 2 ljutogo. – S. 3.

17. El'shanskij. “Nado zanjat'sja, no... nekogda” / El'shanskij // Jekonomicheskaja zhizn'. – 1936. – 2 ljutogo. – S. 3.

18. Kuprashvili G. Itogi sorevnovanija dvuh kontor / G.Kuprashvili // Den'gi i kredit. – 1939. – № 4. – S. 61.

19. Podkopaev I. Za vysokoe kachestvo tehničeskoj učeby / I.Podkopaev // Den'gi i kredit. – 1939. – № 6. – S. 55–57.

20. Kul'chyc'kyj S.V. Ukrai'na mizh dvoma vijnamy (1921–1939 rr.) / S.V. Kul'chyc'kyj. – K. : Vyd. dim “Al'ternatyvy”, 1999. – 336 s.

21. Cehmistrenko D. Rezul'taty plohogu rukovodstva / D.Cehmistrenko // Den'gi i kredit. – 1939. – № 7. – S. 60.

22. HVII s#ezd Vsesojuznoj Kommunističeskoj partii (b). Stenograficheskij otchet. – M. : Partizdat, 1934. – 716 s.

23. Informacija i hronika // Den'gi i kredit. – 1939. – № 5. – S. 64.

24. Sokolov N. Zadachi Gosbanka v 1939 godu / N.Sokolov // Den'gi i kredit. – 1939. – № 1. – S. 19–20.

25. Reshenija partii i pravitel'stva po hozjajstvennym voprosam. – T. 2 (1929–1940 gody) [sost. K.U. Chernenko, M.S. Smirtjukov]. – M. : Politizdat, 1967. – 798 s.

26. Raz#jasnenie SNK SSSR, CK VKP(b) i VCSPS “O vzyyskanijah za opozdanie na rabotu” // Finansovaja gazeta. – 1939. – 10 sichnja. – S. 1.

27. Liberal'nichajut s narushiteljami // Finansovaja gazeta. – 1939. – 4 ljutogo. – S. 1.

28. Liberal'nichajut s progul'shnikom // Finansovaja gazeta. – 1939. – 8 sichnja. – S. 1.

29. Potvorstvujut narushiteljam trudovoj discipliny // Finansovaja gazeta. – 1939. – 18 ljutogo. – S. 2.

30. Za socialističeskiju disciplinu труда. Неуклонно выполнять постановления СНК СССР, ЦК ВКП(б) и ВЦСПС // Den'gi i kredit 1939. – № 2. – S. 68–69.

Nikitenko K. V., Doctor of Historical Sciences, Head of the Department of Management Arts, Lviv National Academy of Arts (Ukraine, Lviv), nickn@i.ua

The shock workers movement in the Ukrainian SSR financial and banking system: official soviet propaganda and the real history

This study is dedicated to the analysis of the peculiarities of the operation and efficiency of the shock workers movement in the banking system of the Ukrainian SSR in the course of the implementation of first five-year plans. The political goal and the social and economic consequences of the deployment of the labour competitions movement within the framework of the totalitarian Soviet society are determined.

Keywords: banking system, shock workers movement, Socialist emulation, Ukrainian Soviet Socialist Republic.

Никитенко К. В., доктор исторических наук, заведующий кафедрой менеджмента искусства, Львовская национальная академия искусств (Украина, Львов), nickn@i.ua

Движение ударников финансово–банковской системы УССР: официальная советская пропаганда и правда истории

Исследованы особенности функционирования и эффективности движения ударников финансово–банковской системы УССР в условиях первых пятилеток. Определена политическая цель и социально–экономические последствия развертывания соревнования в условиях тоталитарного советского общества.

Ключевые слова: банковская система, движение ударников, социалистическое соревнование, УССР.

* * *

УДК 94(477)“1939/1941”

Лєвіна Ю. С.

аспірантка кафедри історії України, факультету історії, політології та міжнародних відносин, Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича (Україна, Чернівці), levinayus@rambler.ru

ТЕОРЕТИКО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (1939–41 РР.)

Розглядаються теоретичні засади інформаційної політики радянської влади у вказаний хронологічний період, її основні принципи, форми, методи, об'єкт, завдання та способи вираження. Здійснено спробу оцінити ступінь впливу різних форм інформаційної політики на радянське суспільство та населення новоприєднаних територій.

Ключові слова: інформаційна політика, радянська влада, пропаганда, засоби масової інформації, преса.

Світова наукова думка доводить сьогодні, що вирішальним управлінським ресурсом є інформація та її вмиле використання. Саме вмиле маніпулювання інформацією дозволяє державі залучати на свій бік прихильників та здобувати підтримку широких верств населення. Особливо гостро стояла ця проблема у Радянському Союзі в період утвердження нової влади на приєднаних територіях Західних областей України. Питання, пов'язані з інформаційним впливом радянської влади на населення є надзвичайно важливими та актуальними, проте недостатньо вивченими. Саме тому існує необхідність подальшої наукової розробки та глибокого аналізу цієї проблеми.